

Over de Betekenis van Pierson in de Geschiedenis van de Economische Discipline

*Marcel Boumans*¹

Deze rede bespreekt de betekenis van Nicolaas Pierson in de geschiedenis van de economie. Deze betekenis zal afhangen van het historisch perspectief dat men hanteert. Het gekozen perspectief is die van de Nederlandse Canon, namelijk geschiedenis als reflectie van de visie op wetenschap. In het kader van de huidige discussies over institutioneel racisme worden Piersons opvattingen over de slavernij en de zogenaamde compensatieregeling besproken. Het blijkt dat zijn opvattingen racistisch gemotiveerd waren.

1 Inleiding

In deze rede ga ik in op de betekenis van Nicolaas Pierson in de geschiedenis van de economie. Deze betekenis zal afhangen van het historisch perspectief dat men hanteert. Omdat ik het perspectief van de Nederlandse Canon hanteer, dat wil zeggen geschiedenis als reflectie op de hedendaagse maatschappelijke debatten, zal de betekenis van Pierson in het kader van de discussies over institutioneel racisme besproken worden. Dit betekent dat ik me voornamelijk zal richten op Piersons opvattingen over de slavernij en de zogenaamde compensatieregeling.

2 Achtergrond en carrière van Pierson

Omdat ik er niet van uit kan gaan dat iedereen weet wie Nicolaas Pierson is, zal ik, voor ik inga op de betekenis van Pierson in de Geschiedenis van de Economische Discipline, beginnen met het droog opsommen van enkele feiten:

Pierson leefde van 1839 tot 1909 en stamt uit een welgestelde koopmansfamilie te Amsterdam, waarin de godsdienstige waarden en sociale bewogenheid van het protestantse Réveil centraal stonden. In 1861 richtte hij samen met Wiardi Beckman de handelsfirma 'Beckman en Pierson' op, die zich toeleide op de handel in katoen en koloniale waren. In datzelfde jaar richtte hij ook de *Staathuishoudkundige Vereeniging* op. In 1865 werd hij voor drie jaar hoofddirecteur van *De Surinaamsche Bank*. In 1868 kwam Pierson in dienst van *De Nederlandsche Bank* als één van de directeurs. In 1877 werd hij hoogleraar staathuishoudkunde

¹ Rede uitgesproken bij de uitreiking van de Pierson Penning aan Prof. dr. S.J.G. van Wijnbergen op 16 december 2020. Mijn dank gaat uit naar Pepijn Brandon, Tina Dulam en Henry Strijk voor hun commentaar op een eerdere versie van deze voordracht.

en statistiek aan de *Gemeentelijke Universiteit* te Amsterdam. In *De Nederlandsche Bank* werd hij in 1885 gepromoveerd tot President, wat hij tot 1891 bleef. In datzelfde jaar begon zijn carrière in Den Haag als minister van Financiën. In 1897 begon hij een tweede periode als minister van Financiën, terwijl hij tevens minister-president was van een kabinet dat bekend werd als het 'kabinet van sociale rechtvaardigheid'. Hij is tevens auteur van het invloedrijke *Leerboek der Staathuishoudkunde*.

3 Wetenschapsgeschiedenis als spiegel

Deze kale feiten over Pierson zijn te vinden op de website van het Pierson Fonds (<https://www.piersonfonds.nl/mr-n-g-pierson/>). Maar wat is de historische betekenis van deze feiten? In deze voordracht zal ik me richten op de betekenis van deze feiten in het licht van de geschiedenis van de economische wetenschap. Deze betekenis wordt bepaald door de gehanteerde geschiedkundige zienswijze. Omdat deze zienswijze niet in steen is gehouden en meebeweegt met de maatschappelijke debatten, zal daardoor de betekenis van Pierson steeds anders zijn.

Dat geschiedschrijving meebeweegt met de maatschappelijke debatten laat zich het duidelijkst illustreren aan de hand van de discussies rondom welke gebeurtenissen en mensen in de Canon van Nederland opgenomen moeten worden. In 2019 werd door de minister van OCW, Ingrid van Engelshoven, een commissie samengesteld met de opdracht tot een "herijking" van de eerste Canon uit 2006. Deze herijking werd door haar gedefinieerd als "een actualisering die [aansluit] bij nieuwe wetenschappelijke inzichten, maatschappelijke verschuivingen en feedback uit het onderwijsveld" (Kennedy 2020, p. 17). De commissie concludeerde dat een periodieke herijking noodzakelijk is omdat "de inzichten en interpretaties van de geschiedenis voortdurend in ontwikkeling [zijn]. Bovenal is het van belang dat elke generatie haar eigen geschiedenis schrijft volgens de methoden, opvattingen en fascinaties van de eigen tijd. Geschiedenis als *distant mirror*, als spiegel op afstand" (p. 21). Bij deze recente herijking speelde, volgens de commissie, een belangrijke rol dat we nu meer weten "over de betekenis van de slavernij voor de Nederlandse economie dan in 2006. Onze visie op uiteenlopende onderwerpen als het koloniale verleden of het aandeel van vrouwen in de geschiedenis werd bijgekleurd door nieuw onderzoek en maatschappelijk debat" (p. 21).

Ook wetenschapsgeschiedenis functioneert als een spiegel, het reflecteert steeds de dominante visie op wat wetenschap is of zou moeten zijn. En die visie op wetenschap is geen constante. Op dezelfde wijze is de ontwikkeling van het vakgebied geschiedenis van de economische wetenschap een weerspiegeling van de steeds veranderende visies op de economische discipline zelf. Dit laat zich mooi zien aan de hand van de huidige naamgeving van het vakgebied, 'geschiedenis van de economische *wetenschap*,' in vergelijking met de traditionele naamgeving, namelijk 'geschiedenis van het economisch *denken*.' De oudere benaming geeft aan dat de geschiedschrijving zich beperkt tot ideeëngeschiedenis, waarin denkers de hoofdrol spelen. Aan bod komen alleen die economen die een bijdrage geleverd

hebben aan theorievorming en theorieontwikkeling. Het gaat uit van de negentiende-eeuwse opvatting dat de bronnen van kennis en wetenschap de breinen van geniale denkers zijn. Denk bijvoorbeeld aan de gebruikelijk opvattingen over de betekenis van Newton en Albert Einstein voor de wetenschapsgeschiedenis.

4 De historische betekenis van Pierson

Als men volgens deze ideeën-historiografie naar het werk van Pierson kijkt, is zijn historische betekenis niet noemenswaardig. Volgens de eerste stelling uit het proefschrift van Jacques Van Maarseveen over Pierson is Piersons belangrijkste bijdrage aan de ontwikkeling van de economische wetenschap dat hij, zo luidt deze stelling, in Nederland als eerste econoom de betekenis [heeft] onderkend van de grensnuttheorie" (Van Maarseveen 1981, stelling 1), tegenwoordig beter bekend als de marginale nutstheorie. Dit verklaart wellicht waarom er niet of nauwelijks belangstelling is voor Pierson van historici van het economisch denken. De uitzondering is de juist genoemde Van Maarseveen. Zijn proefschrift is een biografie van Pierson voor de periode 1839 tot 1877 waarin Pierson werkzaam was als handelaar en bankier. Naar mijn weten is dit de enige biografie in boekvorm. Als enige kenner van het leven en werk van Pierson, is Van Maarseveen in 1989 gevraagd om de publicatie van de volledige correspondentie van Pierson te verzorgen. Het resultaat zijn drie kloekke delen met deze briefwisseling en een appendix. Hoewel Van Maarseveen Pierson omschrijft als "de belangrijkste econoom van Nederland in de negentiende eeuw" en "een geleerde van internationale bekendheid" is Pierson in de geschiedenis van het economisch denken, dat wil zeggen in de ideeëngeschiedenis, nauwelijks zichtbaar.

Vanuit een moderner historisch perspectief kan de betekenis van Pierson anders gezien worden. Voordat ik die betekenis kan duiden, zal ik eerst uiteenzetten wat dat moderner perspectief behelst. De hedendaagse geschiedenis van de economische discipline beperkt zich niet meer tot economisch *denken*, dat wil zeggen theorievorming, maar bestudeert ook de praktijk van economisch onderzoek, hetgeen meestal empirisch onderzoek is dat niet alleen uitgevoerd wordt aan universiteiten maar ook bij centrale banken, ministeries en private onderzoeksbureaus. Door deze verandering van perspectief wordt het werk van andere economen zichtbaar gemaakt en het belang van dat werk voor de ontwikkeling van de economische wetenschap beter gewaardeerd. Deze wetenschappelijke ontwikkelingen beperken zich dan niet alleen tot theorievorming maar omvatten ook bijvoorbeeld de ontwikkeling van economische onderzoeksmethoden en -technieken. Deze bredere kijk op economie is niet alleen die van historici, ook hedendaagse economen waarderen steeds meer deze bijdragen aan de ontwikkeling van technieken en methoden. Zo gaf Robert Lucas (1980, p. 697) duidelijk en wellicht ook provocatief te kennen dat hij de "puur technische ontwikkelingen" als belangrijkste ontwikkelingen in de economische wetenschap zag. Hij doelde daarbij op "de verbeteringen in wiskundige methoden" als ook "de verbeteringen in reken-capaciteit." Maar ook de onderwerpen en ontwikkelingen waarvoor Nobelprijzen worden toegekend laten een verschuiving zien van theoretische naar methodologische bijdragen.

Door dit meer op onderzoek gerichte perspectief wordt een andere betekenis van Pierson voor de economische wetenschap zichtbaar, namelijk zijn bescheiden maar toch internationaal erkende bijdrage aan het debat rondom de meest geschikte prijsindex aan het eind van de negentiende eeuw. Rondom de eeuwwisseling worstelden economen met het vinden van de meest adequate wiskundige formulering van index getallen. Pierson stelde enkele criteria voor die later gangbaar werden.

De meest recente ontwikkeling binnen wetenschapsgeschiedenis is de toenemende aandacht voor de rol van wetenschap in relatie tot de samenleving, voornamelijk hoe debatten en visies binnen de wetenschap invloed hebben op de debatten en visies in de samenleving én vice versa. In dit licht kan het niet anders dan dat Pierson, in zijn prominente rol en als president van De Nederlandsche Bank, als minister van financiën en als minister-president, onder de loep moet worden genomen in relatie tot die maatschappelijke debatten. Een stellingname die Pierson overigens ondersteund zou hebben. Wat hij wetenschappelijk nastreefde was een “wetenschap der samenleving” of wat hij ook “wetenschap der maatschappij” noemde (Pierson 1861, p. 610).

Dit heeft tot gevolg dat de betekenis van Pierson in de geschiedenis van economie – net als bij de herijking van de Canon – gerelateerd is aan de huidige meest urgente debatten in onze samenleving: slavernij, het koloniale verleden en de positie van vrouwen. Deze debatten zijn zelf niet nieuw, zij werden ook gevoerd in de jaren tachtig van de vorige eeuw en de onderwerpen van die debatten werden bestudeerd door historici. Het verschil met nu is dat men er toen optimistisch vanuit ging dat daarmee deze debatten afgesloten konden worden en zo definitief tot het verleden behoorden. De schok veroorzaakt door allerlei gebeurtenissen in de afgelopen jaren, die geen incidenten zijn, is dat het verleden nog steeds verweven is met onze huidige samenleving. Dus deze debatten moeten worden voortgezet. Bovendien erkende de Europese Unie op de Wereldconferentie tegen Racisme, Rassendiscriminatie, en Vreemdelingenhaat, in 2001, haar rol in de slavernij en kolonialisme als een misdaad tegen de menselijkheid.

Wat Pierson betreft wil ik me beperken tot de slavernij. De reden is dat met betrekking tot de drie zojuist genoemde onderwerpen – slavernij, koloniaal verleden en de positie van vrouwen – in relatie tot Pierson het meest is geschreven over slavernij. Zo besteedt Van Maarseveen (1981) in zijn proefschrift vijf pagina's aan het onderwerp ‘de slavernijkwestie;’ en zijn ‘slavenhandel’ en ‘slavernij’ twee onderwerpen in de zakenregister van Piersons *Briefwisseling* (Van Maarseveen 1990).

5 Het slavernijdebat in Nederland

Voordat ik kan toekomen aan de bespreking van de betekenis van Pierson, zal ik eerst de context moeten weergeven van het slavernijdebat in de tijd van Pierson. Ik baseer me hiervoor op een recent artikel van Pepijn Brandon en Karin Lurvink (2018). Het uitgangspunt voor dit artikel is de vraag hoe het kan dat het proces van de Nederlandse afschaffing van

de slavernij zo “ondraaglijk” langzaam verliep: Hoewel het feitelijke economische belang van de Nederlanders in West-Indië sinds het einde van de achttiende eeuw relatief achteruit was gegaan, was Nederland veel later dan andere Europese staten met het beëindigen van de slavernij. Ter vergelijking, in Groot-Brittannië is de slavernij in 1833 afgeschaft, in Nederland pas in 1863, dertigjaar later. Een belangrijke reden was een uiterst succesvolle politieke lobby van Amsterdamse eigenaren van plantages in Suriname. Niet alleen wist deze lobby de afschaffing van de slavernij zo lang op te houden, deze was ook succesvol in het verkrijgen van een schandalige compensatieregeling: Hoewel de Nederlandse Staat een “schadevergoeding” van 300 gulden per slaafgemaakte aan de eigenaars ter compensatie voor het zogenaamde “verloren eigendom” moest betalen, werden de tot slaafgemaakten wettelijk verplicht nog ten minste tien jaar op de plantages voor een hongerloontje te blijven werken. Van compensatie aan hen was al helemaal geen sprake.

Deze sterke lobby is echter niet de enige reden van de zeer trage afschaffing van de slavernij. In het Verenigd Koninkrijk leidde het gelobby van een goed georganiseerde *West India Interest* tot een vergelijkbare compensatieregeling. Volgens Brandon en Lurvink speelde er een ander aspect een belangrijke rol. Meer dan in het Verenigd Koninkrijk werd de afschaffing van de slavernij in Nederland behandeld als een technocratisch probleem dat draaide om het vinden van de juiste berekeningen om een compensatiebedrag vast te stellen, en om de vraag hoe de plantages productief te houden na afschaffing van de slavernij. Eigenaren van de Surinaamse plantages werden in de discussies daarover niet als obstakel gezien, maar juist als deskundigen bij uitstek over de Surinaamse condities. Dit bood hen een extra mogelijkheid om eindeloos te traineren.

Dat wil niet zeggen dat er in Nederland geen invloedrijke bewegingen waren voor de afschaffing van de slavernij. De christelijke kring van het Réveil, waartoe ook de ouders van Pierson behoorden, was een voorstander van de afschaffing van de slavernij, vooral met betrekking tot de slavernij in Suriname. Onder leiding van Groen van Prinsterer werd in 1853 de *Maatschappij tot Bevordering van de Afschaffing der Slavernij* opgericht. Ook de publieke opinie in Nederland was in de jaren vijftig van de negentiende eeuw door de kwestie niet onberoerd gebleven. Vooral het boek van Wolter Robert van Hoëvell (1854), *Slaven en Vrijen onder de Nederlandsche Wet*, had een maatschappelijk debat op gang gebracht dat enigszins vergelijkbaar is met de opschudding die het boek van Harriet Beecher Stowe (1852), *Uncle Tom's Cabin*, in heel Noord Amerika en Europa had gewekt.

6 De opvatting van Pierson over de slavernij

Gezien deze achtergrond van het Réveil is het zeer opmerkelijk dat Pierson zelf een tegenovergestelde visie had ontwikkeld met betrekking tot de slavernij en de compensatieregeling. Deze visie is zo opmerkelijk dat in het *DNB Magazine* van maart-april 2001 – dat bijna geheel besteed is aan de introductie van de euro – een artikel van Corry van Renselaar staat over Piersons houding ten opzicht van de slavernij (van Renselaar 2001). Zij baseert haar artikel voornamelijk op de eerder genoemde gepubliceerde *Briefwisseling* van Pierson.

Een belangrijk deel van de vroege correspondentie van Pierson gaat over zijn reis in 1858, eerst naar Engeland en daarna naar de Verenigde Staten, om zich te verdiepen in de katoenhandel. Drie jaar later zou hij, samen met Wiarda Beckman, een firma oprichten die handelde in katoen. Het langste deel van zijn verblijf in de VS vindt plaats in het Zuiden. Daar bezocht hij de katoenmarkten en katoenplantages. Ook bezocht hij een slavenmarkt. In deze tijd schreef Pierson regelmatig naar zijn ouders over zijn daar opgedane ervaringen en ook over zijn ideeën over de slavernij die hij dan aan het ontwikkelen is.

Voordat ik verder inga op de inhoud van deze briefwisseling, wil ik eerst iets zeggen over historisch archiefmateriaal, zoals brieven. Bij het lezen van dit soort materiaal zit je de geschiedenis op de huid: het is een ongefilterde, ongecensureerde kijk in het verleden. Het zijn de ruwe data van de geschiedschrijving. Het ruwe van data moet echter op twee verschillende manieren geïnterpreteerd worden: onbewerkt én lomp. *Onbewerkt* betekent dat het zich zonder context presenteert. Het is juist het werk van een historicus om deze bronnen historische context te geven. *Lomp* omdat het geen rekening houdt met de huidige context waarin deze brieven gelezen worden. Het lezen van brieven kan uiterst pijnlijk en confronterend zijn, omdat we die historische context en het leed dat daaruit voortvloeide veel beter onderkennen. Het zijn echter niet alleen de ideeën in deze brieven die we tegenwoordig pijnlijk en confronterend en zelfs abject vinden, maar ook het vocabulaire waarin men zich uitdrukt, zoals het veelvuldig gebruik van het woord “neger.” Het zijn woorden die we vanwege de pijnlijke context niet meer willen gebruiken. Mijn standpunt over het citeren uit archiefmateriaal is dat men het altijd moet *bewerken*: óf men citeert letterlijk maar presenteert het citaat met een duidelijke historische context, óf men vertaalt het citaat in hedendaags, meer respectvolle, terminologie. Gezien de aard van mijn voordracht – namelijk context geven – kies ik voor de eerste optie.

In zijn allereerste brief (9 december 1858) aan zijn ouders na het bezoek aan een plantage schreef Pierson dat de slaafgemaakten, in zijn woorden, “allen zeer gelukkig en tevreden uit zagen” (Van Maarseveen 1990, p. 98): “Zij zijn alle goed gekleed” en “hunnen voeding naar hun gezond uiterlijk te oordeelen moet goed wezen” (p. 98). Ze “hebben een goed leventje. Zij worden opperbest behandeld” (p. 99). Volgens Pierson wordt de zweep “uiterst zeldzaam” gebruikt, in zijn woorden: “is het drie keer in het Jaar dan is het veel” (p. 99). In dezelfde brief valt hij dan ook Beecher-Stowe aan, omdat zij in haar *Uncle Tom’s Cabin* “de meest valsche voorstellingen” geeft,

“niet hierin dat zij leugens vertelt, maar daarin dat zij een aantal feiten die over een zeer groot tijdsverloop hebben plaats gehad, bijeen verzamelt en voorstelt, als of zij een dergelijken toestand daarstelden, terwijl zij tot de zeldzaamheden behooren. – Ik voor mij zal de slavernij niet verdedigen. Het gaat hier als met alle questien: hoe meer dat men er in komt hoe meer men ziet dat men er niets van weet; en ik ben nog te kort hier om een opinie te vormen over zulk eene moeilijke zaak. Intusschen geloof ik, dat deze questie in Europa in een partijdig en valsch daglicht wordt voorgesteld, en men de zaak beoordeelt, zonder er eigenlijk gezegd iets van af te weten.” (Van Maarseveen 1990, p. 100)

Hoewel hij toegeeft dat hij er nog te kort is om een opinie te vormen, schrijft hij een maand later aan zijn ouders (9 januari 1859) dat “Wat deze slavenquestie zelve betreft, zoo moet ik U eerlijk bekennen dat hoe meer ik er in kom, hoe meer ik de overtuiging begin te krijgen, dat de afschaffing der slavernij in *de Vereenigde Staten* althans voor de zwarten zelve het grootste ongeluk zou wezen” (p. 102).

Als argumentatie om de slavernij niet af te schaffen, gebruikt hij argumenten van wat hij de Christelijke filantropie noemt, argumenten die volgens hem in de Réveilkring geapprecieerd zouden moeten worden. Volgens Pierson was de slavernij in het Zuiden, “bij den verstandelijken en moreelen toestand des slaafs de gelukkigste toestand” (p. 103).

“Inderdaad, de slavernij heeft meer heidenen tot het Christendom bekeerd, dan alle Zendinggenootschappen te zamen genomen. Is dit niet zoo? – Maakt men den slaaf vrij, dan maakt men hem voor tijd en eeuwigheid ongelukkig. Hij kan niet voor zich zelve zorgen, hij heeft er niet het minste benul van.” (Van Maarseveen 1990, p. 103)

In deze brief zet hij deze verdediging van de slavernij voort rondom, wat hij noemt, de “abstractie” dat ieder mens recht heeft tot vrijheid: “Een mensch heeft toch geene aanspraak op meer regten dan waarvoor hij vatbaar is; vrijheid is toch niet *doel*, maar eenvoudig een *middel* tot geluk. En waar dit geen middel tot geluk is, moet men hun daar toch vrijheid geven?” (p. 103).

En als derde argument voert Pierson aan dat bij slavernij geen sprake is van het onrecht dat men een mens tot eigendom maakt. Er zou slechts sprake zijn van eigendom van de handenarbeid, maar niet van ziel en lichaam. Aldus redenerend komt hij tot de conclusie dat “uit die grootste van alle publieke zonden, de slavenhandel, God in Zijne Wijsheid een groot goed heeft doen ontstaan” (p. 103).

Korte tijd nadat hij deze brief geschreven had, had Pierson een lang gesprek met een jonge advocaat uit Louisiana, “die zijn geheele leven in het midden der slavernij heeft doorgebracht, en met vele onpartijdigheid daarover sprak” (p. 107). De brief (16 januari 1859) waarin hij over deze ontmoeting vertelt, geeft niet aan wat er precies in dat drie uur lange gesprek besproken is, maar het deed Pierson wel “leed ... in zulke gedecideerde termen” gesproken te hebben in zijn vorige brief aan zijn ouders. “Ik verzoek U derhalve te gelooven, dat ik op dit oogenblik beken, nog net zooveel van de slavernij questie af te weten – wat het beoordeelen der zaak aangaat – als de poes” (p. 107). En als hij daarna ook een slavenmarkt bezoekt, die hij uitgebreid beschrijft in een brief van 5 februari, geeft hij toe dat slavernij in zijn woorden een “institution déplorable” (p. 116) is.

Hoe moeten we deze werdegang van Pierson met betrekking tot de slavernij duiden? Als een onschuldige tijdelijke dwaling, die zich slechts afspeelde in een briefwisseling van een zoekende zoon met zijn bezorgde ouders? Had hij zich in eerste instantie zo naïef met het leven en denken van de zuiderlingen vereenzelvigd dat hij eerst ferm tegen de afschaffing

was, en na een lang gesprek met een andere zuiderling tot inzicht kwam en weer terugkeerde naar het abolitionistische gedachtengoed van zijn ouders? Deze conclusie lijkt te worden getrokken door van Renselaar in het *DNB Magazine* artikel, waarin ze Piersons standpunt met betrekking tot de slavernij slechts “behoudend” noemt, als ook door Ronald van der Bie in een achtergrondartikel van het CBS uit 2013, dat zelfs de titel heeft: “Statistici als antislavernijactivisten.” (Van der Bie 2013).

Hoewel beide auteurs wel opmerken dat Pierson een voorstander was van de lange overgangperiode met een stelsel van gedwongen arbeid, kunnen ze vervolgens dit standpunt niet verklaren uit Piersons werdegang. Van Renselaar geeft kort aan dat Pierson een economische argument daarvoor had, namelijk dat in het aan Suriname grenzende Brits-Guyana, na de afschaffing van de slavernij in 1834, de agrarische productiviteit sterk was teruggelopen.

Als men zich echter niet beperkt tot deze briefwisseling maar ook een aantal boekbesprekingen van zijn hand uit die tijd beschouwt, dan moet ik constateren, anders dan Van Renselaar en Van der Bie beweren, dat Piersons visie op de slavernij *niet* was veranderd. Zijn visie waarom hij oorspronkelijk voor slavernij was, en niet alleen een voorstander was van een overgangperiode met gedwongen arbeid, maar zelfs een verlenging daarvan, was racistisch gemotiveerd. Ook na het bezoek aan de slavenmarkt, schrijft hij aan zijn ouders dat “sedert ik in het Zuiden ben, ga ik dagelijks met Slaven om, maar heb tot nog toe geene hooge denkbeelden van hunne ontwikkeling gekregen. Voor de ontwikkeling van dit ongelukkig ras [is] de slavernij *hier* in Amerika, een geluk voor hen” (p. 119).

De werken die besproken werden zijn *Un Grand Peuple qui se Relève. Les Etats-Unis en 1861*, van Agénor de Gasparin; *Is de Emancipatie der Slaven in onze West-Indische Bezittingen Tijdig?*, door A. Verriijn Stuart; en *Over de Emancipatie der Slaven*, door Isaac van der Smissen. Een samenvatting van deze boekbesprekingen wordt in een brief aan Sam van Houten in 1871 gegeven. Pierson is dan 32 en Commissaris van de Surinaamsche Bank nadat hij drie jaar daarvoor hoofd-directeur van die bank is geweest. Ik zal de betreffende – ruwe – delen citeren, zodat er geen misverstand kan bestaan over wat zijn visie precies was:

“Ten aanzien van de neger-quaestie ben ik nog steeds van het zelfde gevoelen als vroeger. Ik geloof dat de neger een receptieve natuur heeft, een volgzamen aard en dat het voornamelijk middel van zijn ontwikkeling bovenal daarin gezocht moet worden, dat men hem in contact brengt met den blanke. Iedere maatregel die ten gevolge heeft, dat hij zich isoleert van de Europeesche bevolking moet ten nadeele zijner beschaving strekken. De emancipatiewet is in mijn oog altijd een failure geweest. Zij ging uit van een verkeerd denkbeeld en deed daardoor een te krassen sprong. Ik zou gewild hebben: een staats-toezicht van 50 jaren en tegelijk verplicht onderwijs; verplichting van den planter om zijn negers eenige stukjes grond in of vlak bij zijn plantage in erfpacht af te staan, die ze dan in hun eigen tijd zouden kunnen bebouwen. Zodoende zou men 1° de petite culture gegroepeerd hebben om de grande culture 2° aan het contact tusschen neger en blanke een vasten grondslag hebben gegeven, die

ook blijven zou, na het wegvallen van het staatsstoezicht; 3° de ontwikkeling van den neger hebben bevorderd. Nu heeft men niets wezenlijks tot stand gebracht.

Is het kwaad nog te herstellen? Misschien wel. De duur van het staatsstoezicht zou verlengd kunnen worden op bepaalde voorwaarden." (Van Maarseveen 1990, pp. 505-6)

Deze boekbesprekingen verschenen in *De Gids* en zijn gebaseerd op hetzelfde argument dat Pierson blijft hanteren, namelijk dat de zwarte mens de witte mens nodig heeft om tot beschaving te komen. Dat contact moet echter, volgens Pierson, afgedwongen worden. Valt dit contact weg dan valt ook de beschaving weer weg. Hoe langer dat gedwongen contact des te kleiner het risico dat de zwarte mensen terugvallen in, zoals hij dat noemt: "barbaarsheid."

De argumenten die Pierson hanteert in deze boekbesprekingen worden gepresenteerd als gebaseerd op wetenschappelijke inzichten, waarmee we weer terugkeren naar betekenis van Pierson in de wetenschapsgeschiedenis. Aan het begin van deze voordracht heb ik er al naar gerefereerd: Pierson beoogde een maatschappijwetenschap die de wetten bestudeert, die de mens beheersen in zijn streven naar maatschappelijk geluk. En voor slavernij betekent dat dan het zoeken naar de middelen, waardoor de witte mens de zwarte mens in staat zal stellen, zich dat maatschappelijk geluk te verschaffen.

In de besprekingen van het werk van Van der Smissen gaat Pierson eerst in op het algemenere vraagstuk of vrijheid het meest geschikte middel tot de ontwikkeling van de mens is. Een positie, die volgens Pierson ingenomen wordt door de wat hij de Franse Staathuishoudkundige School noemt maar tegenwoordig beter bekend is als de Franse *laissez-faire* school. In het bijzonder noemt Pierson hier Gustave Molinari (1861) *Questions d'Economie politique et de Droit Public*.

Om het vraagstuk van vrijheid nader te analyseren, definieert Pierson eerst ontwikkeling als "zedelijke ontwikkeling," dat wil zeggen de ontwikkeling van de persoonlijkheid. Deze ontwikkeling vindt plaats door middel van ervaring. Vrijheid heeft volgens hem de strekking om deze ervaring op te doen. Onder vrijheid verstaat Pierson: burgerlijke vrijheid, waarmee hij bedoelt het uitblijven van dwang van de staat of afzonderlijke individuen. De vraag die hij dan stelt is of zonder deze dwang ontwikkeling mogelijk is.

Zijn betoog volgt dan het liberale gedachtegoed van zijn tijd: zonder staatsdwang is de mens in staat geweest zich te ontwikkelen. Maar vindt die ontwikkeling altijd plaats bij volkomen burgerlijke vrijheid? Volgens Pierson zeker op het gebied van handel en nijverheid bij vrije mededinging. Maar dit vrijheidsprincipe geldt niet voor ieder mens. Als het, volgens hem, bijvoorbeeld om een kind gaat, dan is dwang van de ouder noodzakelijk voor de ontwikkeling van het kind. En dit vrijheidsprincipe geldt evenmin, volgens Pierson, voor de zwarte mens. Zwarte mensen hebben volgens Pierson een lagere beschaving, die alleen tot hoger beschaving ontwikkeld kan worden door langdurig contact met witte mensen. Vrijheid is, aldus Pierson, niet voor iedereen het geschikte middel tot geluk, alleen voor de witte mens is het geschikt.

Dit in wetenschappelijke termen verpakt racisme is niet uniek. Wetenschapshistorici hebben al eerder aangetoond dat de methoden van de moderne statistiek racistisch gemotiveerd zijn. De grondleggers van de moderne statistiek, Francis Galton en Karl Pearson, ontwikkelden deze methoden voor de eugenetica in ongeveer dezelfde periode waarin Pierson zijn ideeën over een ‘wetenschap der samenleving’ opschreef.

7 Conclusie

Als we willen begrijpen wat de betekenis van Pierson is in de geschiedenis van de economische discipline, dan kunnen we de volgende conclusies trekken: In de geschiedenis van het economisch *denken* had Pierson geen noemenswaardige betekenis. In de geschiedenis van de economische *wetenschap* heeft Pierson een bescheiden rol gespeeld met betrekking tot de ontwikkeling van indexgetallen. Beschouwen we echter geschiedenis als een reflectie-wetenschap, of als maatschappijwetenschap, dan is de betekenis van Pierson dat de historische contextualisering van zijn visie als een belangrijke reflectie kan dienen op de hedendaagse debatten over institutioneel racisme.

Ten eerste speelt er de kwestie van deskundigheid. Naar wie wordt er geluisterd? In de jarenlange discussies over de afschaffing van de slavernij werden de plantage-eigenaren als belangrijkste deskundigen gezien. Ook Pierson baseerde zijn visie over de slavernij en later over de verlenging van de periode van gedwongen arbeid volledig op de ideeën van degenen die hij als enige deskundigen zag, namelijk de plantage-eigenaren van het Amerikaanse Zuiden. Het laat zien dat technische debatten niet uit zichzelf neutraal zijn. Die neutraliteit kan alleen bereikt worden indien naar alle belanghebbenden evenveel geluisterd wordt. De vraag die daarbij gesteld moet te worden is wie de positie van belanghebbende toekomst. In mijn ogen niet de plantage-eigenaren.

Ten tweede speelt er de kwestie van vrijheid. Vrijheid voor wie? Vrijheid als doel of als middel? Voor Pierson gold dat vrijheid alleen bestemd was voor de witte mens. Volgens mij is het heel verhelderend om in onze hedendaagse debatten over vrijheid telkens de vraag te stellen: voor wie is deze vrijheid bedoeld? Juist door vrijheid als middel te presenteren kan men bepaalde groepen buitensluiten, doordat men kan beweren dat dat middel niet voor alle groepen geschikt is.

De laatste kwestie is die van racisme zelf. Hoe “gewoon” waren de opvattingen van Pierson in zijn tijd? Met deze vraag loop je het gevaar Piersons racisme te normaliseren en daarmee te legitimeren. De bewoordingen van Pierson in zijn brieven aan zijn ouders maken heel duidelijk dat hij het gevoel had met zijn verdediging tegen de stroom van de publieke opinie in te roeien. Door de afschaffing van de slavernij af te wijzen representeerde hij wel degelijk een opvatting die in de jaren rond 1863 al behoorlijk impopulair was geworden. Dat gold echter niet voor zijn racisme, namelijk de ontkenning van het vermogen van zwarte mensen om in vrijheid te leven. Dat standpunt werd in Nederland na 1863 zelfs meer geduld dan

daarvoor. Daarmee geeft Pierson ook inzicht in een pijnlijke paradox: niet alleen de slavernij zelf maar ook de wijze waarop deze werd afgeschaft leidde tot meer racisme. Emancipatiebewegingen kunnen tot felle soms gewelddadige tegenbewegingen leiden.

Auteur

Marcel Boumans (e-mail: m.j.boumans@uu.nl) is namens het Pierson Fonds hoogleraar geschiedenis van de economische wetenschap aan de Universiteit Utrecht.

Referenties

- Bie, Ronald van der, 2013, Statistici als antislavernijactivisten, CBS. www.cbs.nl/nl-nl/achtergrond/2013/27/statistici-als-antislavernijactivisten.
- Brandon, Pepijn, en Karin Lurvink, 2018, "With the Power of Language and the Force of Reason": An Amsterdam Banker's Fight for Slave Owners' Compensation, in: Pepijn Brandon, Sabine Go en Wybren Versteegen (red.), *Navigating History: Economy, Society, Knowledge, and Nature*, pp. 228-248), Leiden: Brill.
- Kennedy, James, 2020, *Open vensters voor onze tijd. De Canon van Nederland herijkt*, Amsterdam University Press.
- Lucas, Robert E., 1980, Methods and Problems in Business Cycle, Theory. *Journal of Money, Credit, and Banking*, vol. 12(4): 696-715.
- Maarseveen, J.G.S.J. van, 1981, *Nicolaas Gerard Pierson. Handelsman, Econoom en Bankier. Eerste periode 1839-1877*, Proefschrift Erasmus Universiteit Rotterdam.
- Maarseveen, J.G.S.J. van, 1990, *Briefwisseling van Nicolaas Gerard Pierson 1839-1909. Deel I 1851-1884*. Amsterdam: De Nederlandse Bank.
- Pierson, N.G., 1861, Boekbeoordeling van: A. de Gasparin, Un grand peuple qui se relève. Les Etats-Unis en 1861, *De Gids* 25 (september): 602-611.
- Pierson, N.G., 1862, Boekbeoordeling van: 1. Is de emancipatie der slaven in onze West-Indische bezittingen tijdig? Door A.V.S. Amsterdam, Wilh. Gilbers. 1861. 2. Over de emancipatie der slaven, door J. van der Smissen, vroeger lid van het Gemeentebestuur in Suriname. Haarlem, Erven F. Bohn. 1861. *De Gids* 26 (januari): 126-140.
- Renselaar, Corry van, 2001, Kingdom comin'. N.G. Pierson en de kwestie van de slavernij, *DNB Magazine* maart-april: 24-25.